

Порівняльний аналіз п'яти компонентів соматизмів англійської та української мов продемонстрував їх спільність та відмінність. В обох мовах при їх аналізі виявляються як спільні риси, притаманні людському колективу незалежно від мовної приналежності, так і специфічні особливості. При однаковому значенні соматизма можуть не збігатися образи залежно від культури або побуту носіїв мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод // Вопросы общей и частной теории перевода / Л. Бархударов. М. : Междунар. отношения, 1975. 240 с.
2. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: Посібник для студентів і викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2004. 416 с.
3. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

4. Словник фразеологізмів української мови / Укл. : В.М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2003. 1104 с.
5. Oxford Idioms Dictionary for learners of English. Oxford: OUP, 2004. 543 p.
6. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. Oxford. 1988. 500 p.
7. Whiting B.J. Modern Proverbs and Proverbial Sayings. Cambridge, 1989. 340 p.

Davidenko V., Melnyk S. Linguistic aspect of phraseological units with components of somatism in the english and the ukrainian languages.

The article is intended to examine the similarity and national differences of somatisms in the English and the Ukrainian languages. Somatic vocabulary is considered to be one of the ancient universal lexical group. Idioms with somatic components are extremely active in the formation of phraseological units in both Ukrainian and English due to the fact that they are directly related to the perception of the world, its change, and cause associations with life, feelings, physical and mental activity, and the character of a person.

Analysis of somatisms in English and Ukrainian has shown that with the same value of somatic its images may not coincide, it depends on the culture or way of life of native speakers.

Key words: somatism, similarity, national differences, universality.

УДК 811.161.2'373.2'282.2 (477.87)

Ганна Кінаш

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ СКЛАДНИКІВ ТКАЦЬКОГО ВЕРСТАТА У ВЕРХОВИНСЬКІЙ ГОВІРЦІ СЕРЕДНЬОЗАКАРПАТСЬКОГО ГОВОРУ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ ТА СПОРІДНЕНИХ МОВАХ

У статті розглянуто вплив на верховинську говірку середньозакарпатського говору південно-західного наріччя споріднених слов'янських мов та літературної української мови на різних мовних рівнях. Зокрема, виділено фонетичні та морфемні зміни, а також наведено типову парадигму відмінювання лексем за типом словозміни у сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: компаративістика, наріччя, говірка, говір, семантика, похідність.

Верховинська говірка, можна стверджувати, по праву отримала як мовний, так і політико-історичний колорит, адже жоден з діалектів української мови не став настільки близьким і водночас настільки віддаленим від усіх слов'янських мов. Це можна пояснити географічним розташуванням, оскільки це територія між двома культурними сферами – східнослов'янсько-візантійською та західноєвропейсько-латинською. Звичайно, впливи держав-представниць цих історико-культурних течій мали силу і тиск на мовну політику, однак вони не завадили розвитку ремесел, зокрема ткацького, як на своїй території, так і на захоплених.

Ткацька лексика Закарпаття – одна з найдавніших лексичних груп, що зазнає оновлювальних процесів. Рухливість та змінюваність цієї системи зумовлює актуальність дослідження

Мета статті – проаналізувати лексеми у трьох аспектах: історичному, морфологічному, лексичному за допомоги етимологічних та діалектних словників та довести спорідненість ткацької лексики в споріднених аналізованих мовах.

Предмет дослідження перебуває на периферії історико-географічних процесів, що відбувалися на Закарпатті. Позаяк ця територія довгий час була під владою різних держав, то мовна ситуація різних періодів була неоднорідною, тому варто відшукувати спільні ознаки контактуючих близькоспоріднених (у лінгвістичному аспекті) і неспоріднених (у географічному аспекті) мов для виявлення (або ж підтвердження) зміни/закорінення певних структур і їх дальшого розвитку у лексемах. Саме тому для компаративного аналізу було обрано не лише західні (чеська, словацька, польська та лужицько-сербська), але й південні (болгарська, словенська) національні мови.

Кросна. Це давнє спільнослов'янське (праслов'янське) слово. В українських діалектах, окрім «ткацький верстат», воно (чийого деривати кросеня, крошн'а) зафіксоване ще в значеннях, які головно за допомогою описових зворотів пояснюють будову ткацького пристрою, наприклад: 1) «два стояки з поперечкою над жорнами»; 2) «станок, на якому укріплені жорна»; 3) «нижня частина столярського верстата»; 4) «пристрій, на якому в'яжуть ничениці /ничильниці (базова переносна частина кросен, що утворена петлями переплетених ниток, які ділять робочу основу і піднімають на два рівні робочі нитки – (Г.К.))» [2, с. 78].

Маючи реконструкцію морфемного складу слова – *krosnina [3, с. 12] – можна виокремити такі морфеми: корінь *kros, суфікс *n, закінчення *ina.

Діахронічний зріз фіксує різні фонетичні, морфологічні, лексичні зміни аналізованої лексеми у споріднених мовах. Наприклад, у польських діалектах побутує слово krosniny, вживане у формі множині, на позначення частини ткацького станка [4]. На деяких територіях Польщі слово мало додатковий елемент суфіксальної морфеми – літеру t, яка, найімовірніше, втратилася через тенденцію до полегшення вимови. У діалектах болгарської мови реконструкт *krosn'a (*krosnja) [3, с. 12] /крошном/ в однині вживається у значенні «корзина», а в множині /крошки/ у значенні «люлька». Суфікс цього варіанту зазнає спрощення, втрачаючи проривний елемент /t/, закінчення теж зафіксоване у варіанті спрощеної вимови.

У діалектах македонської мови /крошка/ – ж. р. має значення «люлька»; крона (дерева); у старосербохорватському варіанті /krosnja/ ж. р. 'сог - bis, sorphinus' [4]. Корінь не зазнає змін. Аналогічна форма до болгарської лексеми. У сербохорватському – /krosfia/ жін. р. «корзина» [4]. На місці старого суфікса з'являється f. Закінчення трансформується в ia. Діалектний варіант – /krosnja/ – в однині має значення «сідло» [4], у множині – /кростье / – «ткацький станок» [4]. Сучасні варіанти зафіксовано у польській літературній мові /krosna/, /krosna/ жін. р. «ткацький станок» [4], також /krosno/ сер. р. [4]. Йотове похідне від *krosnoi – *krosna [4] виявлено у болгарській літературній мові у значенні «зв'язок на ткацькому станку». У сучасній літературній мові відмінювання відбувається за зразком слова сосні.

Лапкы'. Пара дерев'яних педалей, що (за почергового натиснення на них) дозволяють змінити рівень ниток, поділивши їх на верхній та нижній зів, і паралельно затиснути нитку утку (Г. К.).

Праїндоевропейський реконструкт – *lapa. У болгарському діалектному варіанті /лапа/, македонському /лапа/, словенському /lapa/ – жін. р., використовуваний на позначення ноги будь-якої тварини, пізніше – слово розмовної, просторічної мови на позначення руки людини. У діалектних варіантах тих слов'янських мов, що є територіально близькими до української (ст.-польск. lapa ж. р. «лапа» [4]), польск. lapa.

Цікавим є факт, що в діалектному варіанті польської мови dlapa жін. р. «лапа» (тварини) поєднує в собі семантику слів «незграбна рука чи нога людини» [4]. Зокрема, у верховинській говірці у зв'язку з взаємозаміною у корелятивній парі b-p, виникає слово /laba/ жін. р. однини у значенні «велика нога». У давньоруському варіанті можна знайти таке значення «ступня; стопа людини» [4]. Утворені, ймовірно, за допомогою суфікса -ька від *lapa.

Наведені приклади словоформ зберігаються з часу існування праїндоевропейської мовної єдності, тому суттєвих змін у морфемному складі не зазнають. Відсутні також варіанти зміни лексеми у споріднених мовах: воно має однакове графічне вираження, може різнитися лише орфоепічними нормами мови, в якій функціонує.

Діалектне слово «лапки» має форму називного відмінка множини, позаяк використовуване на позначення парного елемента ткацького верстата. Утворене за наведеним зразком словотворення (суфіксацією) у польській мові, отже, суфіксацією.

Ціпки. 1) Дерев'яні палиці, що за довжиною на 10 см більші за робочу основу верстата, на яких навита нитка, тканина, вовна, і за допомогою яких формується нитка утку (Г. К.); 2) Дерев'яні палиці, що у воротилі кріплять на робочому валу зісновані нитки перед бердом (Г. К.).

Праїндоевропейський реконструкт (початкова форма) *skierь. Давньоукраїнською – цѣль – форма, що зазнала фонетичних змін, зокрема яскраво виявилася монофтонгізація дифтонга /ie/ у монофтонг /ять/. У болгарському діалектному варіанті /цеп/ вживаний у значенні «палиця, яку прокладають між нитками основи у ткацькому станку». Цікавим є факт, що у діалектах сербохорватської, словенської, чеської, словацької мов у формі множини лексема виступає у значенні «з'єднані палиці тримача й основи» [3].

У сучасній українській літературній мові відповідником є ціп, ціпок; спорідненим словом – скіпка, де звукосполучення ск знову з'являється зі *sk-, як у праїндоевропейському варіанті.

Діалектне слово ціпки має форму називного відмінка множини, оскільки у розмовній мові закарпатці не вживають це слово в однині, позаяк для того, щоб виготовити 10 стін (10 метрів) полотна, потрібно щонайменше 100 ціпок. Тому цей іменник перейшов до розряду збірних.

Слово утворене додаванням суфікса -к-. Історична зміна, що відбулася у слові, ускладнення (корінь ціп-, суфікс -к-, закінчення ы). Закінчення ы утворюється у результаті словозміни для категорії множинних іменників. У сучасній українській літературній мові відмінювання відбувається за зразком попереднього аналізованого слова лапки'.

Ничильниці. Парна деталь, що складається з двох паралельних палиць, закріплених на різних рівнях за допомогою переплетених конопляних ниток, через які (при натисканні на лапки) змінюється рівень ниток основи в затискаються нитки утку (Г. К.).

Аналізоване слово має найбільшу кількість праїндоевропейських варіантів, від яких, імовірно, походить. Праїндоевропейський варіант *nieati. У болгарській літературній мові /нійчий/ у значенні «опускатися, підійматися», діалект – /нича/ [4], сербохорватській /nifati/ «схилятися, никнути», ст.-укр. /ничапги/ «нахилятися» [3].

Схожість морфемної будови знайдено у варіанті *nikti. У сербохорватському діалекті /никнем/ у значенні «показуватися, сходити» [4], а також у варіанті *nitenxjb – у старочеському діалекті /niteny/ «нитяний», нижньолужицькому /nisany/ «нитяний, нитчаний; волокнистий», старовольському /niciany/ у значенні «нитяний», у діалекті польської мови /niciany/ у значенні «потрібний для навивання ниток» [4].

У польському діалекті /nicianka/ у значенні «ремізка; ткацьке переплетіння, що утворюється за допомогою двох ремізок» [4]; /nicionka/ значенні «пристрій із ниток у ткацькому станку, рамка з натягнутими нитками, через яку проходять нитки основи» [4].

Найближче за лексичним значенням і морфемною будовою до закарпатської лексеми стоять варіанти сибірських та красноярських говірок – /нійченка/, /нійченки/ мн. у значенні «петля із нитки у ткацькому станку для підйому ниток основи» [3].

В аналізованому варіанті визначити похідність основи неможливо, тому можна стверджувати, що слово утворене за допомогою морфологічного способу, – словоскладанням. Висновок зроблено на основі розмежування морфем слова і з'ясування їхнього лексичного значення. Корінь розширений формантом формантом -чи, що прослідковується в *итькъ.

Бердо. Рухома частина ткацького верстата; дерев'яна рама з отворами через один сантиметр по всій довжині, через які проходять нитки основи, за допомогою яких затискається нитка утоку (Г. К.).

У сучасній українській літературній мові відповідника нема. Діалектне слово «бердо» має форму називного відмінка однини. У формі множини вживається рідко, бо лише одне бердо є складовою частиною кросен, але декілька берд господиня може мати про запас.

Слово запозичене майже без змін. Закономірні зміни зафіксували подовження без метатези, наявне у більшій частині досліджуваних мов. У болгарському діалекті у корені був зредукований, що у сильній позиції (під наголосом) вокалізувався. Історична зміна, що відбулася у слові, – спрощення (корінь бер-, суфікс -д-, закінчення о). У сучасній українській літературній мові відмінюється за зразком слова село.

Воротило. Дубова або букова вертикальна палиця, діаметром 20-25 сантиметрів, із отвором усередині, через який проходять нитки основи (Г. К.). Праіндоевропейські варіанти: *vǵrtjō, *vǵrtēi; *vǵrtō, *verstī; *verteno; *vortь. Ці варіанти успадкувала праслов'янська мова, вони, своєю чергою, продукують такі значення для різних слов'янських мов. У старослов'янському варіанті /вратити/ у значенні «повертати» (успадкована неповноголосна сполука). У болгарському діалекті /вѣртѣ/ у значенні, подібному до старослов'янського, що вживається на позначення того самого пристрою повертання у кроснах. Давньоукраїнський варіант /воротило/ вживається у значенні «родь ключа для поворачиванія навоя въ ткацкомъ станкѣ» [6, с. 256]. Слово утворене морфологічним способом – за допомогою додавання суфікса -л-(суфіксація). Закономірні зміни, що відбулися у слові, – розвиток повноголосної сполуки -оро-, яка утворилася на місці давнього *ьг; зазнала вокалізації.

Висновки. Отже, верховинська говірка була і залишається головно в усній формі поширення, що, по-перше, ускладнює пошук кодифікованих спільних рис (бо не завжди вдається віднайти спільний формант, зафіксований у лексикографічних джерелах), а по-друге, полегшує таку роботу для носія діалектної форми (бо є можливість контекстуальної перевірки вживання слова і зведення мовної помилки до нуля). У дослідженні доводиться говорити про національні мови (і діалектний, і літературний варіанти), бо є більша ймовірність відшукати унікальну рису для аналізованої вузькотериторіальної лексики. Усі проаналізовані лексеми мають найдавніші риси, що підтверджено наявністю праіндоевропейського варіанта, на основі якого за допомогою порівняння та зіставлення відбувається виділення першооснови та словотворчих формантів (суфіксів). Найдавніші риси представлені загалом спільною основою (*kros -, *lap-, *skerp-, *bor-, *wert/*vǵrt, *niea-), однакових словотворчих суфіксів не виявлено.

Риси, що виникли на основі контактування мов, виявлено у лексемі кросна (під впливом польського діалекту, де побутувала тенденція до полегшення вимови через спрощення); ничильниці (під впливом сербохорватського та болгарського діалектів, чий словотвірні деривати (два) відбиті у закарпатському варіанті); бердо (зафіксована метатеза без подовження у польській та чеській мовах); воротило (успадкована зі старослов'янської мови неповноголосна сполука -ра- пізніше продукує закономірну зміну). Виявлено також найбільше (100%) співпадіння у лексикографічному тлумаченні всіх шести лексем із діалектом болгарської мови, що дало змогу підтвердити високий рівень взаємовпливу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на сферу вивчення словозміни та становлення відмінкових парадигм діалектної ткацької лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзензелівський Й.О. Термінологія, пов'язана з ткацьким станком, у говірках Закарпатської області // Доповіді та повідомлення УжДУ, серія історико-філологічна. 1957. № 1. 296 с.
2. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Выпуск 13. Дата оновлення: 15.06.2016. URL: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja> (дата звернення: 11.04. 2017).
3. Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim, T. 1. Falińska Barbara. Дата оновлення: 21.09.2014. URL: <http://rcin.org.pl/publication/40274> (дата звернення: 11.04. 2017).

4. Słownik etymologiczny języka polskiego. Bruckner A. Дата оновлення: 06.03.2014. URL: <http://www.twirpx.com/file/632675/> (дата звернення: 11.04. 2017).
5. Русский этимологический словарь. Вып. 3 (бе – болдыхать) Аникин А. Дата оновлення: 06.03.2014. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=6cHSAAAAQBAJ&pg> (дата звернення: 11.04. 2017).
6. Verba sonandi: українсько-західнослов'янські лексичні паралелі / Ю. Юсип-Якимович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24. Ужгород, 2011. С. 199-205.
7. Magyaricae linguae Lexicon critico-etymologicum. Kritisch-etymologisches. Gregor Dankovsky Дата оновлення: 06.08.2011. URL: https://books.google.com.ua/books?id=A2sqyT158KEC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 11.04. 2017)

Kinash A. Comparative characteristics of lexemes denoting the constituents of the spinning wheel in the verhovyna's territorial dialect transcarpatia subdialect of south-western dialect form and in the related languages.

The weave lexicon of Zakarpattia region is one of the oldest lexical groups containing various branches and marginal links. Nevertheless, this is the constantly updating lexical system. The actuality of the study lies with mobility and instability of this system.

The purpose of the analysis is to determine the lexemes in three aspects: historical, morphological and lexical with the help of etymological and dialect dictionaries and prove the affinity of the weave lexis within the analyzed related languages. All the lexemes analyzed have the most ancient features which is proved by the existence of the Indo-European variant where with the comparative method the initial stem and word-forming formants (suffixes) are defined.

Thus, the subdialect of Verkhovyna has always existed mainly in oral form that makes some difficulties in determining common codified features (due to the lack of the same formant recorded in the lexicographic sources) on the first place, but makes it less complicated for a speaker of the subdialect (due to their capacity to approve of the contextual usage of a word and ultimately minimize the risk of the speech error) on the second place. The national languages (both dialectal and literary variants) are also considered in our investigation because of the greater probability to discover the unique feature of the analyzed narrow territorial lexicon.

The further investigation might be pursued within the study of a word paradigm and paradigms determination of the weave lexicon in the dialect.

Keywords: comparative, accent, dialect, semantics, derivative, word paradigm, difficulties in determining, aspects, historical, morphological, lexical.

УДК 81'26:81'3:539.1:159.956»56»-027

Віталій Михальчук

ФОНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ НОВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ НАУКИ

У статті розглянуто новітні досягнення науки з точки зору мовознавства щодо їх ефективного застосування у процесі міжлюдської інформаційної комунікації. Визначено перспективні тенденції розвитку мови, проаналізовано потенційні шляхи їх розкриття у системі діяльності людини. Висвітлено сутність лінгвальної активності як органічної частини Всесвіту.

Ключові слова: тагмема, поле, сигнал, інформаційні перетворення, ефір, символ, формантний акорд, фонема, лінгвальна активність.

Філософське осмислення мови дозволяє найбільш повно уявити загальні досягнення мовознавства в системі наук, влучно визначити методики їх аналізу та найбільш ефективно вивчити перспективи подальшого розвитку. Ф. С. Бацевич у своїй праці «Філософія мови. Історія лінгвофілософських знань» підкреслив інформативну функцію мови: «Слово “мова” у мовленні сучасних людей (усному, писемному, друкованому) має широкий спектр значень. Воно охоплює людську мову, мову Творця, ангельську мову, природну мову, штучну мову, мову тварин, мову рослин, мову природи, мову мистецтва (наприклад, танцю, живопису, скульптури тощо), мову жестів, мову науки, або метамову (наприклад, філософії, фізики, хімії, лінгвістики та ін.). Часто можна почути про мову очей, мову рук, мову парфумів, мову закоханих, мову квітів, мову образів, мову символів тощо» [1, с. 7-8]. Така характеристика демонструє багатогранну сутність мови, полівалентність її властивостей та водночас органічну єдність з формами існування матерії та проявів її активності. Кожне з описаних явищ реалізується як сигнал, що несе певну інформацію. Така єдність різних сутностей є спадковою властивістю Всесвіту, спостерігається у взаємному перекритті інформаційних та синергетичних полів і водночас породжує асоціації.